ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA
VOL. II, 8 SECTIO FF 1984

Instytut Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej Wydziału Humanistycznego UMCS

Jan ORŁOWSKI

Parafrazy utworów Mickiewicza w rosyjskiej poezji satyrycznej

Парафразы произведений Мицкевича в русской сатирической поэзии

Les paraphrases des poèmes de Mickiewicz dans la poésie satirique russe

Popularność Mickiewicza w Rosji datuje się właściwie od pierwszych lat pobytu naszego poety w tym kraju.[1] Spotkał się on z dużym uznaniem w rosyjskich salonach literackich lat dwudziestych ubiegłego stulecia, przed wyjazdem wiosną 1829 roku z Petersburga był już często tłumaczony i znany wśród pisarzy i czytelników rosyjskich. Po roku 1831 wprowadzono w Rosji zakaz publikowania jego utworów (uchylony dopiero w 1856 roku, już po śmierci Mikołaja I), które jednakże nadal ogłaszano drukiem z pominięciem nazwiska autora. Do dnia dzisiejszego Mickiewicz cieszy się wśród Rosjan nieprzemijającą poczytnością, połączoną nierzadko z traktowaniem poety jako symbolu kulturowego zbliżenia narodu polskiego i rosyjskiego.[2]

Miarą popularności Mickiewicza w Rosji były nie tylko tłumaczenia i wydania jego poezji, artykuły krytyczne i naukowe o jego życiu i twórczości, poświęcone mu liczne wiersze poetów rosyjskich (rosyjska bibliografia tych mickiewiczianów jest bardzo bogata[3]), lecz również przeróbki, naśladowania, parafrazy i trawestacje jego utworów, które zwykle nie są ujęte w poświęconych poecie zestawieniach i materiałach bibliograficznych. Właśnie

---

[1] Zob. *Adam Mickiewicz. Zarys bibliograficzny*, oprac. Śliwińska, W. Roszkowska, S. Stupkiewicz, PIW, Warszawa 1957; L. Gomolicki: *Pierwsi rosyjscy tłumacze Mickiewicza*, „Zeszyty Wrocławskie", 1948, nr 4, s. 10–24; Cz. Zgorzelski: *Mickiewicz w Rosji*, „Twórczość", 1947, z. 11, s. 94–109.

[2] B. Białokozowicz: *Adam Mickiewicz w russkoj chudożestwiennoj litieraturie: obraz i simwoł*, [w:] *Trietij mieżdunarodnyj kongriess priepodawatielej russkogo jazyka i litieratury. Osnownyje dokłady i soobszczenija polskoj dielegacyi*. Warszawa 1976 s. 11–45.

[3] Zob. *Adam Mickiewicz w russkoj pieczati 1825–1955. Bibliograficzeskije matieriały*, AN SSSR, Moskwa–Leningrad 1957.

tego rodzaju wiersze, należące do nurtu rosyjskiej poezji satyrycznej, zostaną przypomniane i omówione w niniejszym artykule.

W drugiej połowie XIX wieku Mickiewicza często tłumaczyli poeci drugorzędni i mniej znani w literaturze rosyjskiej, wśród nich Dymitr Minajew, Michał Michajłow, Leonid Triefolew, Heliodor Palmin i wielu innych. Palmin (1841–1891), poeta zupełnie w Polsce nieznany, nie tylko przekładał Mickiewicza (*Oda do młodości, Powrót taty, Farys*, pierwsze cztery księgi *Pana Tadeusza*), ale był również niekiedy jego naśladowcą. Jego obszerny poemat historyczny o tematyce polskiej, zatytułowany *Opuszczony zamek*, powstał nie bez inspiracji *Pana Tadeusza* (sceny obyczajowe z życia możnych rodów litewskich, motyw opustoszałego zamczyska).

Palmin był ciętym i utalentowanym satyrykiem. Szydził z dorobkiewiczów, filantropów, urzędników, demaskował sprzedajną prasę i pasożytnictwo klas uprzywilejowanych. W swej twórczości satyrycznej wyzyskał wątki dwóch utworów Mickiewicza z jego wczesnej poezji.

Na kanwie poetyckiej spuścizny autora *Sonetów krymskich* powstały dwa utwory Palmina: *Pan Twardowski* oraz *Radca i pchła*, opublikowane w roku 1883 w zbiorze wierszy pt. *Kwiaty i węże*.[4] We wspomnianym wydaniu potraktowane są one jako utwory oryginalne, bez dopisków, że chodzi o wolny przekład, naśladowanie lub zapożyczenie.

Mickiewiczowski wątek żartobliwej ballady *Pani Twardowska* poddał Palmin daleko idącej modyfikacji treści i formy. Jego trójstopowy wiersz anapestyczny znacznie odbiega od pełnych lekkości i swoistego wdzięku strof Mickiewicza. Przekonują o tym już pierwsze wersy satyry Palmina:

Как известно, по старой легенде одной,
Знаменитый кудесник Твардовский,
Асмодею, пожертвовав грешной душой,
Жил давно под опекой чертовской.
Но условие сделано в смысле таком
Меж Твардовским и дьяволом было,
Что Твардовского душу лишь в Риме одном
Взять могла бы нечистая сила.[5]
(Пан Твардовский)

U Palmina Twardowski podpisuje cyrograf, z którego wynika, że za wesołe i dostatnie życie ma oddać diabłu duszę w Rzymie. W odróżnieniu od bohatera Mickiewiczowskiej ballady nie dokonuje on jednak diabelskich sztuczek, nie prowadzi awanturniczego i hulaszczego życia, lecz staje się ważnym urzędnikiem, który ożenił się z bogatą kupcową, wybudował okazały dom w Moskwie i dosłużył się po latach tytułu rzeczywistego radcy

[4] I. Palmin: *Cwiety i zmiei. Satiry, jumor i fantazija*, Sankt-Pietierburg 1883, s. 164–165; 231–232.

[5] *Ibid.*, s. 231.

stanu. Daną mu moc czartowską wykorzystał przede wszystkim do pomnożenia swego majątku. O cyrografie już był zapomniał, aliści zaszedł pewnego razu do karczmy pod nazwą Rzym i wtedy zjawił się diabeł Asmodeusz (u Mickiewicza jest to Mefistofeles) i zażądał, aby Twardowski oddał się w jego ręce. Na nic się zdały wszelkie perswazje: przyparty do muru Twardowski chwyta się ostatniej deski ratunku i oznajmia swemu prześladowcy: „Czy wiesz, diabelski wysłańcze, że za wysługę lat już dawno jestem rzeczywistym radcą stanu?" Usłyszawszy to Asmodeusz pobladł i zatrząsł się ze strachu, umknął przez dziurkę od klucza i więcej się nie zjawiał po duszę Twardowskiego.

Jak widać, żartobliwy wątek polskiego poety stał się w przeróbce Palmina ciętą satyrą antyurzędniczą (przekupstwo, chciwość, służalczość i arogancja carskich urzędników to stały temat ówczesnych satyryków rosyjskich). U Mickiewicza odstrasza wysłannika piekieł żona Twardowskiego, z którą sam diabeł nie mógłby wytrzymać wspólnego pożycia. U Palmina odstraszyło czarta wysokie stanowisko urzędnicze Twardowskiego, które sieje postrach wśród otoczenia. Poeta rosyjski zredukował do minimum wszelkie motywy fantastyczne, dążąc do stworzenia realistycznej satyry obyczajowej o wyraźnie określonym wydźwięku społecznym. *Pan Twardowski* Palmina jest przykładem pełnej adaptacji obcego utworu, wtopienia go w nurt rodzimej twórczości literackiej. W adaptacji tej uwidoczniły się nie tylko duże odstępstwa fabularne, lecz zarazem głęboka zmiana społecznej treści wiersza i jego poetyki.

Wiersz Palmina *Radca i pchła* (tytuł oryginalny – *Sowietnik i błocha*) jest genetycznie związany ze znaną bajką Mickiewicza *Pchła i rabin*. Powstał on w okresie, kiedy Palmin pracował nad przekładami z polskiego poety. Podobnie jak w *Panu Twardowskim* mamy tu również do czynienia z przeróbką zapożyczonego wątku. Utwór Palmina, składający się z siedmiu czterowersowych strof, liczy dwukrotnie więcej linijek niż bajka Mickiewicza.

U Palmina występuje nie rabin, lecz urzędnik rosyjski, radca stanu w jakimś departamencie. Autor wprowadził pewne szczegóły obyczajowe i realia związane z codziennym życiem i służbą urzędnika. Wystąpiły one zwłaszcza w pierwszej części wiersza:

Советник статский, пообедав,
Когда окончил труд дневной,
Храня обычай наших дедов,
Прилег немного на покой.
Он в департаменте порядком
Бумаг сегодня подписал
И, утомясь, в забвеньи сладком
Во рту с сигарой задремал.[6]
(Советник и блоха)

[6] *Ibid.*, s. 164.

Dalej wszystko potoczyło się jak w znanej bajce. Poobiednią drzemkę zadowolonego z siebie, sytego urzędnika zakłóciła pchła, która zaczęła go kąsać. Pod jej adresem urzędnik rzuca oskarżenia: darmozjadka, krwiopijca, bezużyteczne stworzenie żyjące nie ze swojej pracy. Pointa jest tu również podobna jak w bajce naszego poety. Mickiewiczowskie „A czym żyje rabi?" zabrzmiało u Palmina w postaci pytania: „A z czego ty sam żyjesz, radco?" Tak więc i ten zapożyczony wątek przekształcił Palmin w ostrą antyurzędniczą satyrę, napisaną bez właściwych bajce alegorii.

Szczególną popularnością wśród satyryków rosyjskich cieszyła się jednak ballada litewska *Trzech Budrysów*, wydrukowana po raz pierwszy w petersburskim wydaniu *Poezyj* Mickiewicza z 1829 roku.[7] Pierwszego dosłownego tłumaczenia jej na język rosyjski dokonał Tadeusz Bułharyn wkrótce po ukazaniu się oryginału i umieścił ten utwór wraz z przypisami w piśmie „Syn Otieczestwa".[8] W cztery lata później przełożył *Trzech Budrysów* i *Czaty* Aleksander Puszkin (tę ostatnią balladę zatytułował poeta rosyjski *Wojewoda*) i ogłosił obydwa te utwory w miesięczniku „Bibliotieka dla cztienija".[9] Puszkin, nie znając dobrze języka polskiego, posłużył się tekstem wcześniejszej Bułharynowskiej transpozycji *Trzech Budrysów* na rosyjski.

Puszkinowski przekład *Trzech Budrysów* uznany został powszechnie za kongenialny i do dziś nie ma on w poezji rosyjskiej konkurencyjnego tłumaczenia. Nie może bowiem za takie uchodzić druga rosyjska wersja tej ballady, stworzona przez miernego i mało znanego poetę A. N. Danilewskiego-Aleksandrowa, mimo iż jest bardziej współczesna.[10] Zygmunt Grosbart, wnikliwy badacz Puszkinowskich tłumaczeń z Mickiewicza, tak oceniał w swoim czasie pierwsze dwie rosyjskie interpretacje *Trzech Budrysów*:

> [...] poetycki przekład Puszkina, odtwarzający dokładnie prozodię oryginału, stoi pod względem artyzmu językowego o wiele wyżej niż prozaiczne tłumaczenie Bułharyna. Przyczyna tkwi niewątpliwie w niewspółmierności talentów literackich obu pisarzy. Puszkin nie tylko odtworzył genialnie te komponenty ballady Mickiewicza, które Bułharyn świadomie pominął, lecz oddał również – bez porównania lepiej – piękno jej języka, choć skrępowany był dodatkowymi trudnościami wersyfikacyjnymi.[11]

Puszkinowski przekład omawianej ballady stanowił zawsze i do dziś

[7] A. Mickiewicz: *Poezje*, t. 2, Petersburg 1829.

[8] *Tri Budrysa. Litowskaja bałłada*, Syn otieczestwa i Siewiernyj archiw, 1829, t. 5, nr. 28, s. 113–115.

[9] *Budrys i jego synowia. Litowskaja bałłada*. Iz M-a. Pier. A. Puszkin, Bibliotieka dla cztienija, 1834, t. 2, kn. 3, s. 96–97. Zob. też: *Adam Mickiewicz w russkoj pieczati*.

[10] A. N. Danilewski-Aleksandrow: *W mirie piesni*, t. 1, Sankt-Pietierburg 1910, s. 22–24 (*Tri Budrysa*. Iz Mickiewicza.)

[11] Z. Grosbart: *Puszkinowskie tłumaczenia Mickiewicza a dzieje przekładu w Rosji* [w:] *Spotkania literackie. Z dziejów powiązań polsko-rosyjskich w dobie romantyzmu i neoromantyzmu*, Ossolineum, Wrocław 1973, s. 105; Id.: *Pierwsze rosyjskie tłumaczenia ballady „Trzech Budrysów" a przekład Puszkina*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego" 1968, ser. I, z. 54, s. 67–74.

stanowi żelazną pozycję w rosyjskich wydaniach poezji Mickiewicza. Ale recepcja *Trzech Budrysów* na gruncie rosyjskim to nie tylko liczne przedruki tłumaczenia Puszkina, lecz również ciekawe parafrazy owej ballady. Parafrazowanie zaś, bądź parodiowanie określonego utworu – jak pouczają dzieje literatury – jest pośrednim dowodem jego popularności.

Tak się złożyło, iż zawarty w *Trzech Budrysach* motyw wyprawy wojennej Litwinów przeciw Krzyżakom wykorzystany został przez poetów rosyjskich, którzy w swej twórczości demaskowali pruski militaryzm i jego podboje. Jako pierwszy sięgnął w tym celu do Mickiewiczowskiej ballady Wiktor Burienin (1841–1926), współpracownik satyrycznego tygodnika „Iskra", świetny parodysta i autor wierszy humorystycznych i satyrycznych.

Wybuch wojny francusko-pruskiej w latach 1870–1871 rozbudził w społeczeństwie rosyjskim silne nastroje antypruskie, gdyż Rosja carska obawiała się ze względu na własne bezpieczeństwo wzrostu potęgi bismarckowskich Prus po ich sukcesach militarnych w wojnie z Francją. Nastroje te w satyrze rosyjskiej najdobitniej wyrazili m.in. poeci Piotr Szumacher (*Wojna, Do psów berlińskich, Na telegram Wilhelma z zapewnieniem o dozgonnej przyjaźni*) i Wiktor Burienin (*Wilhelmowskie melodie*).

Ostrą antypruską satyrą jest też ballada Burienina pt. *Schmidt i jego synowie, czyli siła kankana*. Oto jej początkowy fragment:

Шидит пруссак из Берлина, есть у Шмидта три сына:
Их Германия в бой призывает.
И в отчизну канкана идут три ландвермана;
Шмидт сынам наставленье читает:
„Дело верное, дети — нам в »Крестовой газете«
Рассчитали по пальцам стратеги:
Через месяц, иль ближе, побывать нам в Париже,
В гнусном городе буйства и неги.
Вы душою пруссаки, и хотя еще не в браке,
Не живете с супругами кротко.
Но в Париже, смотрите, чистоту соблюдите:
Да не сгубит на век вас кокотка![12]
(Шмидт и его сыновья, или сила канкана)

Jak widać, jest to bardzo udana parafraza ballady Mickiewicza. Burienin bezbłędnie odtwarza charakterystyczne właściwości prozodyczne *Trzech Budrysów* – specyficzną rytmikę wiersza i rymy wewnętrzne. Autor z powodzeniem obchodzi się bez trudnych do uniknięcia w poezji rosyjskiej rymów męskich i – wzorem Mickiewicza – posłużył się tylko rymami żeńskimi.

Znakomicie spożytkował też Burienin Mickiewiczowski wątek fabularny. W jego balladzie stary Prusak Schmidt, podobnie jak stary Budrys, przy-

[12] W. Burienin: *Byłoje. Stichotworienija*, Sankt-Pieterburg 1880, s. 161–162.

wołuje trzech synów i każe im się zbierać na wyprawę wojenną. Mają się udać „do ojczyzny kankana", do „zgnuśniałego" Paryża, miasta wszelkich uciech i rozpusty. Stateczny Schmidt poucza przed wyprawą wychowanych w pruskim rygorze synów, aby nie doprowadziły ich do moralnej zguby paryskie kokotki. Poleca im przy tym, aby dla całej rodziny przywieźli z Francji wszelkiego dobra – drogich tkanin, kosztowności i pieniędzy. Po zakończeniu wojny wszyscy trzej wrócili i – podobnie jak każdy z trzech synów Budrysa przywiózł sobie Laszkę za żonę – tak synowie Schmidta przywieźli sobie z Francji urocze kokietki zamiast oczekiwanych skarbów. Stary Prusak – w odróżnieniu od Budrysa – nie kazał jednak „prosić gości na trzecie wesele", lecz powiesił się z rozpaczy na krawacie. Tak oto zapożyczony od Mickiewicza wątek przekształcił się pod piórem Burienina w zabawną, ale równocześnie zjadliwą antypruską satyrę.

W innym celu sparafrazował *Trzech Budrysów* poeta Leonid Triefolew (1839–1905), znany jako niestrudzony tłumacz gawęd Władysława Syrokomli. Triefolew był poetą o przekonaniach demokratycznych i często prowadził swym piórem boje z pismami obozu liberalno-zachowawczego. Do swych potyczek z przeciwnikami ideowymi wyzyskał balladę *Trzech Budrysów*, tworząc na jej kanwie wiersz satyryczny *Prasa i jej synowie, czyli bliny i przecinki* (1885). Pod nagłówkiem umieścił motto z Puszkinowskiego przekładu: „*Tri u Budrysa syna, kak i on tri litwina...* (*Mickiewicz i Puszkin*)", usuwając z góry wszelkie wątpliwości co do źródła inspiracji twórczej.

Niezależnie od wyraźnej odmienności tematyki są w tym utworze pewne zbieżności fabularne z Mickiewiczowskim pierwowzorem. Oto stara matka-Prasa (Pieczat') budzi trzech swych synów – czyli trzy pisma: „Wiestnik Jewropy", „Nabludatiel" i „Siewiernyj wiestnik" (są to autentyczne tytuły ówczesnych periodyków rosyjskich), aby ich wysłać na boje o postępowe ideały społeczne. Zamiast berdyszów ich bronią mają być ostre pióra:

Три сына у Печати. Мать их будит в кровати
И беседует так с молодцами:
„Дети, перья чините и туман прогоните, —
Перья будут для вас бердышами! [13]
(Печать и ее сыновья, или блины и запятые)

Daje im przy tym pouczenia aby byli dzielni, prawi i odważni w walce. Synowie ruszyli na boje, matka-Prasa oczekuje ich powrotu:

Дети с маткой простились и печатать пустились...
Ждет старуха их, чуя невзгоду.
Детки, верно, убиты?... Едут тише улиты
И толкут только воду да воду.

[13] L. N. Triefolew: *Stichotworienija*, „Bibliotieka poeta", Leningrad 1958.

Sytuację humorystyczną parafrazowanych *Trzech Budrysów* tworzy zawsze przedstawiony w zakończeniu odmienny od oczekiwanego wynik wyprawy wojennej. Podobnie jest również w omawianym wierszu Triefolewa. Wbrew nadziejom matki-Prasy jej synowie-„żurnały" nie stali się dzielnymi bojownikami, wrócili z wyprawy tchórzliwi („wolniej niż ślimaki"), bezbarwni, z przecinkami, kropkami i wodą na swych łamach zamiast odważnych artykułów.

Jak wskazują zacytowane wyżej dwa fragmenty, również i Triefolew zdołał w pełni odtworzyć oryginalny kształt artystyczny Mickiewiczowskiej strofy wierszowej w *Trzech Budrysach*.

W tym miejscu warto dodać, że w innym utworze satyrycznym Triefolew spożytkował słowa chóru z *Dziadów* Mickiewicza. W roku 1886 napisał on wiersz pt. *Rycerz i wiedźma*. Ta parodia ballady rycerskiej ukazuje w krzywym zwierciadle porządki społeczne w zbiurokratyzowanej Rosji carskiej, w której współczesny rycerz to „bezinteresowny rewizor" – służalec i łapówkarz. Wspomniana ballada zawiera następujące motto z drugiej części *Dziadów* w rosyjskim tłumaczeniu:

Мрачно всюду, глухо всюду...
Быть здесь чуду! Быть здесь чуду!

Do scharakteryzowania sytuacji w kraju, którą w latach osiemdziesiątych cechował wprowadzony po zamachu na Aleksandra II ostry terror policyjny, Triefolew posłużył się udanymi parafrazami najbardziej znanego dwuwiersza z *Dziadów*:

Ciemno wszędzie, głucho wszędzie
Co to będzie, co to będzie...

Owe parafrazy Triefolewa jak refren powtarzają się w różnych strofach *Rycerza i wiedźmy*. Trafnie i celnie charakteryzują przy tym atmosferę społeczno-polityczną w ówczesnej Rosji:

Всюду мрачно, неудачно...
Всюду глупо, всюду тупо...
Всюду худо, всюду чудо...
Всюду взятки, беспорядки...[14]
(Рыцарь и ведьма)

Do ballady *Trzech Budrysów* ponownie zwrócili się satyrycy rosyjscy w okresie I wojny światowej, kiedy zjawiło się bardzo wówczas aktualne zamówienie społeczno-polityczne na satyrę antyniemiecką. Wtedy to właśnie powstała ballada pt. *Współczesny Budrys (Naśladowanie z Puszkina)*. Autor, jak widać, nie powoływał się na nazwisko Mickiewicza, chociaż wiadomo, że chodzi tu o naśladowanie Puszkinowskiego przekładu *Trzech Budrysów*. Ballada *Współczesny Budrys* napisana została przez Samuela Marszałka

[14] *Ibid.*

(1887–1964), satyryka, tłumacza, późniejszego autora wielu znakomitych wierszy dla dzieci, który podpisał się pseudonimem Dr Friken. Jest to utwór stosunkowo krótki, zawierający przy tym pewne polskie akcenty, dlatego warto go przytoczyć tu w całości:

СОВРЕМЕННЫЙ БУДРЫС
(Подражание Пушкину)

Много в Пруссии принцев — удалых пехотинцев,
И гусаров в мундирчиках узких.
Кличет кайзер усатый: „Собирайтесь, ребята!
Разобьем и французов и русских!

Тонки в Бельгии ткани. Сладки вина Шампани.
Сколько кладов таится в России!
А у польского пана — зеркала, фортепьяна,
Бронза, мебель, ковры дорогие..."

Дети живо простились, в дальний путь снарядились,
В путь собрался и кайзер усатый.
Всем готовит расправу: он пойдет на Варшаву,
На Париж и на Лондон проклятый!

Вот проходит дней двести. Нес от принцев известий.
Кайзер мрачен, глотает он слезы...
Видит: милые дети едут в славной карете.
А за ними — обозы, обозы...

„— Что везете, родные? Чай знамена чужие,
Да орудья отбитые вражьи?..."
„— Нет, ковры, фортепьяна — от бельгийца, от пана —
Бронзу, мебель, перины лебяжьи!..." [15]

Д-р Фрикен (Самуил Маршак)

Odpowiednikiem roli Budrysa jest w tym wierszu wąsaty kajzer Wilhelm, który kieruje na wojenną wyprawę nie trzech synów, lecz zbrojne armie przeciw Rosji, Francji, Belgii i Anglii. Oczekuje on, że wysłani na bitewne pola żołnierze przywiozą mu jako zdobycz wrogie sztandary i armaty. Ale i tu finał odmienny jest od oczekiwanego: zamiast armat i sztandarów wojownicy przywożą mu bardzo prozaiczne łupy, wśród nich meble i puchowe pierzyny. Satyryk ośmieszał więc kajzerowskich żołnierzy jako chciwych grabieżców, którzy szli do Belgii po tkaniny, po wino do Szampanii, a na dwory polskich panów po „lustra, fortepiany, meble i drogie dywany".

[15] *Sowriemiennaja wojna w russkoj poezii*, wyp. 2, Pietrograd 1915, s. 204–205. D-r Frikien – Sanuił Marszak [w:] I. Masanow: *Słowar' psiewdonimow russkich pisatielej, uczonych i obszczestwiennych diejatielej*, t. 1, Moskwa 1956, s. 327.

We *Współczesnym Budrysie* Marszałka – podobnie jej we wcześniejszych parafrazach ballady Mickiewicza – wiernie zachowane zostały wszystkie jej właściwości wersyfikacyjne.

Z inspiracji *Trzech Budrysów* Mickiewicza powstała również „królewiecka ballada" I. Pierieswietowa pt. *Dombrowna* (w spolszczeniu powinno być: *Dąbrówka*). Autor, o którym nic właściwie nie wiadomo, podpisał się prawdopodobnie tym pseudonimem, przypominającym szesnastowiecznego pisarza politycznego i publicystę rosyjskiego Iwana Pierieswietowa. W przypisie do tytułu wyjaśnia się tam, iż „Dombrowna" to słowiańska nazwa Grunwaldu.

Z ballady Mickiewicza zaczerpnięta jest tu dokładnie skopiowana prozodia utworu, prócz tego motyw wyprawy wojennej, która skończy się inaczej, niż oczekują uczestnicy i wreszcie sam temat walk Krzyżaków ze słowiańskimi i litewskimi sąsiadami. Początek ballady zawiera opowieść o okrucieństwach i bezprawiach, jakich teutońscy rycerze dopuszczają się na Pomorzu słowiańskim:

На поморье славянском — под Кролевцем, под Гданском, —
Зверский смех раздается да стоны:
То язычников крестят, а язычниц бесчестят
Господа крестоносцы-тевтоны.[16]
(Домбровна. Кролевецкая баллада)

W dalszych strofach zarysowane są zdarzenia, w których widoczny jest pewien paralelizm fabularny z balladą *Trzech Budrysów*. Oto wielki mistrz Zakonu Ulryk von Jungingen zbiera komturów na malborskim zamku i przedstawia im plan wyprawy przeciw Litwinom i Polakom, każe brać oręż i ruszać po „zdobycz bogatą". Na polu pod Dąbrówną (Grunwaldem) rycerze zakonni napotykają zjednoczone chorągwie Słowian i Litwinów. Rozpoczęła się krwawa bitwa:

...Бьет Литву меч тевтонский... Но звучит топот конский:
То на выручку скачут смоляне!
Вслед за русскими — справа сыплет польская лава,
Впереди — Земовит Мазовецкий,
С ним и Зындрам, а рядом Жижка с чешским отрядом
В тыл заходит армаде немецкой...
Что тут немцев помято! Что тут рыцарей взято!...

Zamiast zwycięstwa i bogatych łupów rycerze teutońscy znajdują śmierć na grunwaldzkim pobojowisku. Pierieswietow spożytkował tu motywy Mickiewiczowskiej ballady w odmiennych celach, niż to uczynili Burienin i Marszak. Zamierzeniem autora nie było stworzenie jeszcze jednej antyniemieckiej satyry, w które obfitowała poezja rosyjska okresu I wojny światowej.

[16] *Sowriemiennaja wojna w russkoj poezii*, wyp. 1, Pietrograd 1915, s. 13–14.

„Królewiecka ballada" Pierieswietowa, jakkolwiek nie pozbawiona akcentów satyrycznych, jest utworem, w którym na plan pierwszy wysuwa się temat jedności narodów słowiańskich w walce z germańskim naporem. Przywołując pamięć grunwaldzkiej wiktorii, autor dodawał aktualizujące zakończenie:

... Люди ждут терпеливо,
Пять веков и три года все ждали...
Вдруг земля всколыхнулась, Русь проснулась, встряхнулась,
Люди сон наяву увидали!...

Kształt Mickiewiczowskiej strofy z ballady *Trzech Budrysów* można też odnaleźć w grafomańskim wierszu Symeona Bogomołowa o następującym incipicie:

Под двуглавым орлом мы сражаться идем
За царя и родную краину;
Под двуглавым орлом мы пройдем под ружьем
К хитрой Вене и злому Берлину.[17]

Jest w tej strofie zasygnalizowany – podobnie jak w omówionych wyżej parafrazach *Trzech Budrysów* – motyw wyprawy wojennej „na podstępny Wiedeń i zły Berlin". Ale temat owej wyprawy „pod dwugłowym orłem" nie mógł być satyrycznie potraktowany przez Bogomołowa w jego wiernopoddańczym wierszu. Zamiast balladowej opowieści o wyprawie wojennej, zakończonej komicznym, odmiennym od zamierzonego efektem, mamy w tym utworze chełpliwe pogróżki pod adresem wrogów i zapowiedzi orężnego triumfu carskiej armii. W strukturze metrycznej wiersza drobnym odstępstwem jest zastosowanie wewnętrznych rymów męskich w pierwszym i trzecim wersie strofy (poprzedni naśladowcy, wzorem Mickiewicza, posługiwali się w tym miejscu rymami żeńskimi). W dalszym ciągu wiersza Bogomołow poczynił jeszcze wyraźniejsze odstępstwa od modelu charakterystycznej strofy Mickiewiczowskiej ballady.

Na podstawie wątku *Trzech Budrysów* stworzył antyniemiecką satyrę również Włodzimierz Golikow, który podpisywał się pseudonimem Wega. Satyrę tę opatrzył tytułem *Kajzer i jego synowie*. Zależność od Mickiewiczowskiego pierwowzoru jest tu bardzo wyraźna. Kajzer Golikowa – wzorem Budrysa – wysyła swoich trzech synów na podboje w trzy strony Europy. Syn drugi udał się do Polski. Jego powrót tak przedstawił satyryk:

Кайзер смотрит сурово,
Ожидает второго;
И второй приезжает помятый,
Растерял дирижабли,

[17] S. Bogomołow: *Sławianskij kobzar'. Stichotworienija*, Pietrograd 1915, s. 66.

Воротился без сабли...
— Ну, сынок, каковы результаты?
Сыпь трофеев побольше!
Я надеюсь, что в Польше
Ты сражался с успехом и славой?
Но второй триумфатор
Отвечает: — Ох, фатер,
Мне намяли бока под Варшавой!
Снег на землю валиться,
Третий к кайзеру мчится...[16]
(В. М. Голиков, Кайзер и его сыновья)

Golikow osiągnął efekt satyryczny w taki sam sposób, jak inni autorzy, którzy parafrazowali *Trzech Budrysów*. Zamiast spodziewanych triumfów i łupów synowie kajzera wracają pobici. Los taki spotyka również syna, który podjął wyprawę wojenną na Warszawę (w początkowej fazie wojny światowej Niemcy rzeczywiście ponieśli w 1914 roku porażkę w bojach o Warszawę). Golikow wiernie odtworzył organizację rytmiczną i układ rymów Mickiewiczowskiej strofy, ale pod względem graficznym nadał jej nieco odmienny kształt.

Przypomniane tu wiersze satyryczne, spokrewnione genetycznie z różnymi utworami polskiego poety, nie są przekładami w ścisłym znaczeniu tego słowa i w związku z tym nie figurują w bibliografiach rosyjskich mickiewiczianów. Bez ich uwzględnienia nie możemy jednak otrzymać pełnego obrazu przenikania twórczości Mickiewicza do rosyjskiego życia literackiego w przeszłości. Jak poucza przykład Palmina, Triefolewa i innych, wnikliwe zbadanie spuścizny niektórych dziewiętnastowiecznych tłumaczy Mickiewicza pozwoliłoby zapewne odkryć wiele interesujących wierszy, których źródła zamysłu twórczego tkwią w poezji autora *Pana Tadeusza*. Podobne utwory są ciekawe nie tylko z tego względu, iż stanowią przejaw głębokiego zakorzenienia dzieła Mickiewicza w rosyjskim życiu literackim. Mają one pewne znaczenie również z punktu widzenia teorii literatury jako przykłady spożytkowania znanych wątków w nowych i oryginalnych wcieleniach literackich.

РЕЗЮМЕ

Поэзия Адама Мицкевича пользовалась в России большим признанием и популярностью уже с первых лет пребывания поэта в этой стране. Произведения Мицкевича переводились в России великими и второстепенными поэтами, среди которых были и подражатели автору „Крымских сонетов". Одним из них был Илиодор Пальмин, который по сюжетам стихотворений польского поэта „Пани Твардовская" и „Блоха и раввин" создал свои сатирические стихотворения „Пан Твардовский" и „Советник и блоха".

Однако, наиболее популярной оказалась, переведенная Пушкиным, баллада Мицкевича „Будрыс и его сыновья". По ее сюжету написаны были сатирические стихотворения Виктора Буренина, Леонида Трефолева, Самуила Маршака, Владимира Голикова и И. Пересветова. Эта баллада Мицкевича послужила русским поэтам, главным образом, для создания едких сатирических произведений, направленных против прусского милитаризма.

RÉSUMÉ

Dès les premières années du séjour de Mickiewicz en Russie, sa poésie jouissait d'un grand estime et d'une grande popularité. Les poèmes de Mickiewicz étaient traduits autant par de grands que par de mineurs poètes parmi lesquels il y avait aussi des imitateurs. L'un d'eux fut Heliodor Palmin. Sur le canevas des poèmes *Mme Twardowska* et *Une puce et un rabbin*, il a écrit deux poèmes satiriques *Monsieur Twardowski* et *Un conseiller et une puce*.

La plus connue parmi les auteurs des satires n'était pourtant que, traduite par Pouchkine, la ballade de Mickiewicz *Trois Lithauniens*. La trame de celle-ci fut exploitée dans des poèmes satiriques par Wiktor Burienin, Leonid Triefolew, Samuel Marszak et Iwan Pierieswietow. La ballade a avant tout servi aux poètes russes de modèle pour créer des poèmes satiriques marqués par le sarcasme et visant le militarisme prussien.